

рамках отдельной правовой системы – субъектом публичного и частного права, в том числе различных отраслей права.

В-третьих, правовая личность человека не является производной от правовой личности иных субъектов права – юридических и суверенных лиц. Наоборот, правовая личность индивидов служит основанием правосубъектности корпоративных и властно-территориальных образований.

В-четвертых, наличие персонативной правовой формы юридического лица ставит проблему правовой личности корпоративных образований, а форма суверенного правового лица – аналогичную проблему для государств.

Как представляется, это далеко не полный перечень. В целом, обращение юристов к богатейшему опыту христианского богословия, дополненному исследовательским интересом к философским и социо-гуманитарным наработкам в области общей персонологии, позволит обнаружить ещё множество интереснейших методологических новаций, позволяющих заложить основы правовой персонологии как науки о правовой личности и формах её внешнего проявления.

*Шестопал С. С.,
к.ю.н., ассистент кафедры логики
НУ «ЮАУ им. Ярослава Мудрого»
(м. Харків)*

Філософія природного права Ж. Марітена як теоретичний фундамент прав людини

Історичний курс України на входження в Європейське співтовариство передбачає вирішення складного комплексу фундаментальних політичних, правових, економічних, соціальних і культурних завдань. Важливе місце в цьому комплексі займає вивчення різноманітного філософсько-правового контексту, без урахування якого неможливо скласти адекватне уявлення про глибинні течії, еволюцію й перспективи сучасної правової думки об'єднаної Європи.

Яскравим прикладом такого розвитку й ідейної еволюції є творчість Жака Марітена, одного з нечисленних філософів-систематиків ХХ століття, що зумів зробити оригінальний внесок в усі основні філософські дисципліни – онтологію, епістемологію, історію філософії, етику, естетику, філософію релігії, філософську антропологію, соціально-політичну філософію та, що для нас найбільше істотно, філософію права.

В цій роботі наводиться трактування Марітеном природного права, що ґрунтується в наступних положеннях. В онтологічному аспекті природний закон визначає ідеальний порядок людських дій і критерій розрізнення між належним і неналежним. Можуть існувати природні права, яких люди в сучасний момент ще не усвідомлюють і які усвідомлять тільки у віддаленому

майбутньому. Гносеологічний аспект природного права показує, що оскільки природний закон не є писаним, тому люди постійно ризикують неправильно його зрозуміти. Природне ж право впливає з неписаного природного закону, і його приписи не існують в універсальній стабільній формі. В історії кожного окремого суспільства формуються динамічні схеми природного закону і природного права, пізнання яких приводить до появи складної системи заборон і дозволів. На зорі теоретичної рефлексії над природним правом приділялося більше уваги обов'язкам людини, чим його правам. Досягненням філософії права XVIII століття стало перенесення акценту з обов'язків на права людини, але увага теоретиків помилково перемістилася винятково до прав людини і викликало зменшення уваги до обов'язків людини.

Орієнтація природного права на справедливість особливо необхідна в тих випадках, коли позитивне право дає збій і стає необхідним створити нові юридичні правила. За Марітеном, легітимність Нюрнберзького Суду ґрунтувалася на переконанні в існуванні прав людини, які є первинними і вищими стосовно писаного законодавства і угод між урядами. Політичне суспільство повинне не дарувати людині, а визнавати і затверджувати ці права в якості універсально значущих. Жодна суспільна необхідність не може змусити скасувати або ігнорувати їх. Ця ідея не могла виникнути і одержати обґрунтування в рамках юридичного позитивізму, матеріалістичної або ідеалістичної філософії права. Представникам цих напрямків сама ідея природних прав людини здавалася архаїчним забобою. Марітен вважає, що тільки опора на абсолютні людські цінності, притаманна томістській філософії, може бути теоретичним фундаментом прав людини. Деякі природні права (на життя, на прагнення на щастя) невідчужувані абсолютно. Але інші природні права мають обмеження вже хоча б тому, що використання прав окремої людини не повинне бути на шкоду загальному благу. Тому такі права (напр., права на об'єднання або на свободу слова) «в основному невідчужувані», тобто відносні.

У зв'язку з можливістю обмежень Марітен пропонує розрізняти володіння правом і його реалізацію. Реалізація права завжди повинна співвідноситися із загальним благом і на практиці завжди має деякі обмеження навіть абсолютно невід'ємних прав, продиктовані справедливістю. Абсолютність прав постійно корелюється з їхньою відносністю. Філософія прав людини повинна зважати на неминучі колізії, що виникають при спробах механічного перенесення положень про невідчужуваність природних прав людини і про їхню реалізацію в конкретному суспільстві у конкретних історичних та економічних умовах. Марітен вказує, що у людській історії жодне «нове право» не було визнане без боротьби з деякими «старими правами» (напр., «нові» права на справедливу заробітну плату, фіксований робочий день і оптимальні умови праці в контексті «старого» права на вільну взаємну згоду та права приватної власності).

Інший вид колізій, що виникають у предметній сфері філософії права, належить до конфліктів між «новими» й «старими» правами. Ще Р. фон Йєрінг говорив про те, що будь-яке право здобувається шляхом цілеспрямованої й

більш-менш тривалої боротьби. Марітен надає цій тезі додаткового змісту: «У людській історії жодне «нове право»... не було визнане без боротьби й без подолання жорсткого протистояння деяких «старих» прав». Свого часу так утверджувалися «нові» права на справедливу заробітну плату, фіксований робочий день й оптимальні умови праці в контексті «старого» права на вільну взаємну згоду й права приватної власності. «Старі» права, такі як «священне» право приватної власності, стали піддаватися атакам з боку «нових» соціальних прав уже на початку XIX ст. У США, коли напередодні Громадянської війни було посилено закон проти рабів-утікачів, будь-яка допомога їм і будь-яке визнання їхніх прав трактувалися саме як злочинне посягання на право приватної власності.

Марітен указує й на не завжди прогресивну тенденцію «нових» прав, які можуть бути навіть гірше прав «старих». Наприклад, у часи Французької революції закон, прийнятий у 1791 р., забороняв як «посягання на свободу й на Декларацію прав людини» будь-яку спробу робітників об'єднатися в профспілки й відмовлятися працювати, якщо їх не влаштувала встановлена законом заробітна плата. Формальною підставою для прийняття такого закону було запобігання поверненню до сформованої в надрах феодалізму старої системи корпорацій і, відповідно, до їхніх старих прав.

У сучасну епоху на порядку денному стоять уже інші «нові» права, про які не було навіть уявлення в минулі історичні періоди, наприклад, права виробників і споживачів. До цієї групи «нових» прав Марітен відносить також права фахівців, тобто тих, хто присвятив себе розумовій праці, а в більш загальному плані – права людини, залученої в процес праці. Це право на працю й вільний вибір професії; право на вільне формування професійних груп і союзів; право робітника на визнання його соціально зрілим суб'єктом, його право тим або іншим чином брати активну участь в економічному житті й брати на себе відповідальність за нього; право професійних союзів й інших суспільних об'єднань на свободу й незалежність; право на справедливу заробітну плату, достатню для життєзабезпечення сім'ї; право на допомогу і страхування з безробіття, на соціальний захист; право прилучення до основних благ цивілізації, як матеріальних, так і духовних, що не залежить від особистих доходів, а тільки від можливостей соціальної структури.

«Усе це припускає в першу чергу достоїнство, почуття володіння правами людини, яке дає працівникові відчуття справедливості його відносин з роботодавцем, відчуття того, що він діє як зріла людина, а не як дитина або слуга. Тут є присутнім дещо сутнісне, що значно переважає проблему суто економічних і соціальних засобів, оскільки це *моральний* факт, що впливає на людину в його духовних глибинах». Таким чином, питання про філософське обґрунтування прав людини неминуче переводиться в соціально-практичну площину реалізації всіх «нових» прав, аж ніяк не утопічних при сучасних умовах розвитку продуктивних сил.

Марітен вважає, що антагонізм між «старими» й «новими» правами людини сильно перебільшений протиборчими ідеологіями й політичними системами. Заради соціальної справедливості цей антагонізм повинен і реально

може бути подоланий. «Визнання окремої категорії прав не є привілеєм однієї школи думок за рахунок інших; бути послідовником Руссо, щоб визнавати права індивіда, тепер необхідно не більшою мірою, ніж бути марксистом, щоб визнавати економічні й соціальні права». Згідно з Марітенем, антагонізми між людьми обумовлені боротьбою за встановлення шкали тих цінностей, які визначають ступінь реалізації й конкретної організації цих різних прав. Таким чином, конфлікт між «старими» й «новими» правами визначається не стільки їхніми власними протилежностями, скільки конфліктом між несумісними формами політичної філософії, у кожній з яких ці права загалом визнаються.

Як показав досвід підготовки «Загальної декларації прав людини», прихильники ліберально-індивідуалістичного, комуністичного й персоналістичного типів суспільного устрою можуть скласти досить схожі переліки прав людини. Однак вони по-різному інтерпретують ці права. «Усе залежить від тієї найвищої цінності, відповідно до якої ці права будуть упорядковані і будуть обмежувати одне одного. Саме завдяки ієрархії цінностей, з якою ми, таким чином, погоджуємося, ми визначаємо той шлях, за допомогою якого права людини, як економічні й соціальні, так і індивідуальні, можуть ... перейти у сферу існування». Захисники ліберально-індивідуалістичного типу суспільства бачать права людини в тому, щоб вона могла вільно робити те, що бажає. Прихильники комуністичного типу суспільства бачать їх у тому, щоб «звільнити» працю людини, одночасно підпорядковуючи її економічному співтовариству, і здобути контроль над історією. Нарешті, прихильники суспільства персоналістичного типу, до яких відносив себе Марітен, прагнуть до поєднання індивідуально-особистого інтересу й людського достоїнства й загального, справді людського, морального й духовного блага, що забезпечує справжню свободу й автономію людини в суспільстві.